СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 159.922.4
DOI https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2026.3.15

Андрієті А. В.
старший викладач кафедри професійної психології
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0002-9917-4435

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ: ВЗАЄМОДІЯ ВОЛЕЛЮБНОСТІ ТА КОРДОЦЕНТРИЗМУ В ЕТНІЧНІЙ СВІДОМОСТІ

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA: THE INTERACTION OF FREEDOM AND CORDOCENTRISM IN ETHNIC CONSCIOUSNESS

У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз психологічних детермінант української національної ідеї крізь вимір етнічної свідомості. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розкриття глибинних ментальних основ української нації на тлі сучасних глобальних викликів та трансформації національної самосвідомості. Зазначено, що метою даної статі є теоретичне обґрунтування психологічних детермінант української національної ідеї через призму взаємодії волелюбності та кордоцентризму як фундаментальних складників етнічної свідомості. Розглянуто історичний розвиток української національної ідеї в контексті утвердження етнічної ідентичності. Доведено, що цей процес дозволив інтегрувати в її основу фундаментальні світоглядні цінності та унікальний історичний досвід міжетнічної взаємодії. Проаналізовано еволюцію української національної ідеї в історичній ретроспективі – від витоків вітчизняної державності до викликів сьогодення. Досліджено трансформацію її змістового наповнення та роль у процесах націєтворення й консолідації суспільства. Психологічний вимір національної ідеї досліджено як духовну основу життєдіяльності нації, що формує її ціннісні орієнтири та забезпечує зв'язок поколінь. Обґрунтовано його роль як рушійної сили національної самосвідомості, яка консолідує суспільство задля розбудови майбутнього держави. У роботі національну ідею концептуалізовано не як статичний ментальний конструкт, а як динамічний феномен етнічної свідомості, що безперервно трансформується під впливом нових соціокультурних викликів. У фокусі дослідження – архітектура етнічної самосвідомості, яка спирається на синтез волелюбності та кордоцентризму, котрий є базовим механізмом психологічного самовідновлення етносу, забезпечує збереження його соціокультурної суб'єктності в умовах глобалізаційних викликів. Зазначено, що перспективу подальших розробок вбачаємо у дослідженні трансформації архетипів волелюбності та кордоцентризму в етнічній свідомості українців в умовах повномасштабної війни.

Ключові слова: національна ідея, психологічні детермінанти, волелюбність, кордоцентризм, культура, етнічна свідомість, етнос, ідентичність, націєтворення.

The article presents a comprehensive theoretical and methodological analysis of the psychological determinants of the Ukrainian national idea through the dimension of ethnic consciousness. The relevance of the study is due to the need to reveal the deep mental foundations of the Ukrainian nation against the background of modern global challenges and the transformation of national identity. It is noted that the purpose of this article is to theoretically substantiate the psychological determinants of the Ukrainian national idea through the prism of the interaction of freedom-loving and cordocentrism as fundamental components of ethnic consciousness. The historical development of the Ukrainian national idea in the context of the affirmation of ethnic identity is considered. It is proven that this process allowed to integrate into its basis fundamental worldview values and unique historical experience of interethnic interaction. The evolution of the Ukrainian national idea in historical retrospect is analyzed – from the origins of national statehood to the challenges of the present. The transformation of its content and its role in the processes of nation-building and consolidation of society are studied. The psychological dimension of the national idea is studied as the spiritual basis of the nation's life, which forms its value orientations and ensures the connection of generations. Its role as a driving force of national identity, which consolidates society for the purpose of building the future of the state, is substantiated. In the work, the national idea is conceptualized not as a static mental construct, but as a dynamic phenomenon of ethnic consciousness, which is continuously transformed under the influence of new sociocultural challenges. The focus of the study is the architecture of ethnic identity, which is based on the synthesis of freedom-loving and cordocentrism, which is the basic mechanism of the psychological self-renewal of the ethnic group, ensuring the preservation of its socio-cultural subjectivity in the face of globalization challenges. It is noted that we see the prospect of further developments in the study of the transformation of the archetypes of freedom-loving and cordocentrism in the ethnic consciousness of Ukrainians in the conditions of a full-scale war.

Key words: national idea, psychological determinants, freedom-loving, cordocentrism, culture, ethnic consciousness, ethnos, identity, nation-building.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Сучасна війна з росією має суттєвий вплив на формування української національної ідеї, виступаючи потужним чинником згуртування суспільства та переосмислення основних цінностей. Це стимулює духовний розвиток української нації та виховання нових поколінь на прикладах сучасних героїв, які відстоюють незалежність ціною власного життя. Українська національна ідея за цих обставин набула першочергового значення як ідея справедливості та волі – боротьби за право на існування суверенної держави та захист своєї землі, суверенітету і територіальної цілісності.

В українців почуття гордості за свою країну стало ключовим елементом національної свідомості.

Національна ідея є яскравим виявом ментальності народу. Вона визначає світоглядні та ціннісні орієнтації, які в умовах війни стали більш чіткими, а саме: демократія, свобода, патріотизм, європейський вибір та ін.

Бути вільним для українця означає цінувати особисту свободу, незалежність вибору, гідність й право на самовизначення. Саме волелюбність зумовила те, що національна ідея в Україні завжди будується довкола прав людини та народовладдя. Через реалізацію ідеї боротьби за свободу українська нація зберігає свою самобутність.

Українська національна ідея – це унікальний симбіоз, де раціональні складові можуть поступатися місцем глибинним емоційно-вольовим установкам. Звідки виокремлюється одна із провідних рис українців – кордоцентризм.

Психологічним фундаментом нашої ідентичності є динамічна взаємодія двох чинників: волелюбності та кордоцентризму. Ці дві риси не просто співіснують, а взаємно доповнюють одна одну, створюючи унікальний етнопсихотип, котрий вирізняє українців, особливо в контексті сучасних історичних подій. Вони формують унікальну етнічну свідомість, де прагнення до свободи та незалежності нерозривно пов'язане з внутрішньою духовністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розгляду української національної ідеї знайшли своє відображення в роботах вітчизняних науковців: А. Андрієті, О. Акименко, О. Бичковяк, Р. Богачева, А. Гаврилюк, П. Гай-Нижника, О. Данілова, Н. Ковальчук, П. Кононенка, Г. Костроміної, Б. Новікова, Л. Овсянкіної, М. Пірен, Т. Руденко, В. Солдатенка, Т. Філіної та інших.

О. Акименко та О. Данілов тлумачать національну ідею як завжди глобальне, глибинне і сакральне в державі. Вона визначає можливий потенціал, як народу, так і держави на найближчий час, своєрідність важливого майбутнього. Національною ідеєю держави має бути морально-етичне відродження України [1].

На думку Н. Ковальчук та Л. Овсянкіної, «національна ідея у своїх базових засадах має спиратися на такі пріоритетні чинники, як: гуманізм, демократизація та орієнтація на цінності громадянського суспільства, соціальний характер реформ, пріоритет національних інтересів над глобальними, зміцнення авторитету держави, збереження національного капіталу, подолання бідності, заборона тіньової економіки тощо. Підґрунтям усіх цих процесів мають залишатися притаманні українській нації неповторна духовність, культура та людяність» [2, с. 16].

В. Солдатенко в слові до читача збірника праць «Українська ідея. Перші речники» писав: «В національній ідеї концентруються відповіді на найскладніші питання – задля чого живе нація, як вона реалізує себе в оточенні інших спільнот» [3, с. 65].

О. Бичковяк, досліджуючи основні архетипи українського менталітету та їх вплив на реалії сьогодення, зазначає, що «український етнічний менталітет сформувався під впливом численних історичних і геополітичних процесів, відрізняється низкою специфічних рис, таких як кордоцентризм, антеїзм, емоційність; сентиментальність; чуттєвість і ліризм; працелюбність; гостинність; прагнення до освіти; статичність у сімейних взаєминах; прагнення до духовного життя; повага до старших; мужність; здоровий оптимізм; прагнення до незалежності» [4, с. 80].

Т. Філіна у науковому пошуку визначила, що «козацька доба стала фундаментальним етапом у формуванні української ментальності, трансформувавши традиційний мирний архетип землероба в динамічний ідеал воїна захисника та вільної особистості. Завдяки поєднанню індивідуалізму, лицарської етики та здатності до самоорганізації, козацький період заклав основу української ментальності, як глибокого консервативного коду нації. Козацтво виступило не лише військовою силою, але і унікальним культурним простором, де релігійність, кордоцентризм та правосвідомість синтезувалися в систему цінностей, перетворивши українців на активних носіїв вільного духу» [5, с. 69].

Доволі слушними є наукові доробки П. Гай-Нижника, котрий визначає, що концепт національної ідеї неможливо сформулювати окремим терміном чи визначенням, його не можна запозичити в чистому вигляді в іншої держави чи нації або створити штучно. Національна ідея – це універсальна думка-мета ідеалізованого прагнення народу, виробляється не пропагандою чи розрахунком, а витворюється інтелектуальним розумом народу через її найкращих представників з різних сфер життя і діяльності, міфологізується як сакральний шлях нації до вершин вічної величі і матеріалізується у постійному прагненні до вдосконалення завдяки особистому привабливому розвитку кожного громадянина окремо, заради себе самого, а не для когось іншого, заради своєї держави і нації як символів спільної єдинокровної родини. При цьому українська національна ідея цілком спроможна бути плідною в унісон зі світовою громадською думкою (навіть з перспективами очолювати її), а не йти їй наперекір [6].

Питання національної ідеї останнім часом постійно висвітлюється у різних дослідженнях українських науковців, що свідчить про актуальність зазначеного напрямку дослідження.

У той же час незважаючи на значну розробленість теми української національної ідеї, недостатньо дослідженою залишається проблема взаємодії волелюбності та кордоцентризму в етнічній свідомості.

Мета статті. Метою даної статті є теоретичне обґрунтування психологічних детермінант україн-

ської національної ідеї через призму взаємодії волелюбності та кордоцентризму як фундаментальних складників етнічної свідомості.

Виклад основного матеріалу. Століттям український народ творив свій стереотип, який виділяв його серед інших народів. Він боровся за те, щоб бути собою: освоював територіальний простір, формував обряди, мову, традиції, духовну і матеріальну культуру, а водночас і власну психологію, свій менталітет. Історичний розвиток української національної ідеї відбувався в контексті утвердження етнічної ідентичності, що дало змогу інтегрувати в її основу світоглядні цінності та досвід міжетнічної взаємодії.

Осмислення української національної ідеї знайшло своє наукове обґрунтування в суспільно-політичних поглядах багатьох представників української інтелігенції, серед яких доцільно виділити: В. Винниченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, Д. Донцова, Ю. Липу, Л. Лук'яненка, Г. Сковороду, Д. Чижевського та інших. Національна ідея цих мислителів базувалась на виявленні таких специфічних особливостей, яких потребував історичний процес відповідного періоду їх життя, а саме: територія, державність, економічний розвиток, мова, віра, культура, психічні особливості народу.

Для глибокого розуміння української національної ідеї варто розглянути її еволюцію в історичній ретроспективі – від зародження української державності до сьогодення.

Осягнути зазначену динаміку дозволяє аналіз того, як еволюція національної ідеї концептуалізується у вітчизняному освітньому та науковому дискурсі. Матеріалом для такого дослідження обрано підручник «Етнопсихологія» М. Пірен, яка комплексно висвітлює зазначені процеси.

Київська Русь знаменує початковий етап реалізації національної ідеї. У політичній сфері він виявився у створенні й захисті державності від кочівників, а в духовній – у виокремленні власної культурномовної ідентичності з-під візантійського впливу.

Наступний етап розвитку української ідеї (кінець XVI – початок XVIII ст.) відзначений прагненням до відновлення державної незалежності. Його практичним втіленням стала козацька республіка та Запорозька Січ. Завдяки демократичному устрою та волелюбному характеру українське козацтво інтегрувало вітчизняний культурно-політичний простір у загальноєвропейський контекст, перегукуючись із західним гуманізмом.

Наприкінці XVIII ст. Лівобережна Україна зазнала інтенсивної русифікації, що деструктивно вплинуло на розвиток української мови та призвело до втрати соціокультурних орієнтирів після перемоги Унії.

Національне відродження XIX століття зумовлювалося патріотичними почуттями до рідної землі, де народна мова виступила ключовим носієм і зрозумілою формою вираження національної ідеї [7].

Національно-культурне відродження України XX ст. було перерване примусовою маргіналізацією культури внаслідок колоніального статусу. Це призвело до асиміляції еліт, депортацій та масових демографічних втрат від геноциду 1930–1940-х рр.

Український народ, починаючи з часів загибелі Київської Русі і Галицько-Волинського князівства ніколи не втрачав надії на побудову незалежної держави. Ми повинні усвідомити, що справді щасливе і заможне життя можливе лише в незалежній державі. «В своїй хаті своя правда і доля» [8, с. 348] – писав великий пророк України Т. Шевченко.

Специфіка національної ідеї полягає у тому, що вона допомагає людині усвідомити сенс приналежності до своєї країни, її перспективну мету та засоби її досягнення спільними зусиллями всієї нації. Досить важливим у цьому контексті є вивчення процесу складної еволюції української національної ідеї, в основі якої постійно домінувала ідея збереження етнічної самобутності [2]. Цей процес, як ми вже зазначали, розпочався ще за часів Київської Русі і став надзвичайно актуальним в наш час для вирішення багатьох проблем розвитку української нації.

Якщо проаналізувати ідеї, які існували в українському етносі, то «вони завжди були пов'язані з прагненням народів, що мешкали на території України до незалежності, пріоритету особистості та поваги до неї, прагненням стверджувати права людини і право на власну точку зору, прагненням бути самими собою» [1, с. 11].

П. Кононенко писав: «Національна ідея – це Пам'ять (досвід), Дух, Воля, свідомість мети, Етика й Естетика, формотворча Енергія характеру, життєдіяльності нації» [9, с. 30].

Для Д. Донцова національна ідея – це «боротьба за свою державність як необхідну умову для утвердження українства, або навіть українська держава як кульмінація боротьби за утвердження українства» [3, с. 65].

Як зазначав Л. Лук'яненко, «національна ідея – це свідоме утвердження нації у всіх виявах її етнічної сутності». А нація, в свою чергу, – «це наш антропологічний склад, темперамент, характер, світосприйняття і особливість реакції на зовнішні і внутрішні збудники, ритуали, смаки, традиції, мова, міфологія, світогляд, ідеологія, політичні традиції тощо» [10, с. 47].

Отже, українська національна ідея виступає внутрішнім стимулом для духовного вдосконалення як окремої людини, так і всієї нації в цілому.

Психологічний вимір національної ідеї є інструментом, що забезпечує зв'язок між минулими поколіннями та сучасністю, спонукуючи до активної дії задля розбудови майбутнього країни. Він полягає саме в тому, що національна ідея є духовною основою життєдіяльності нації, формує її світоглядні та ціннісні орієнтири, виражає головні національні інтереси, а також є рушійною силою національної самосвідомості.

Українська національна ідея є основою формування національної ідентичності та консолідації суспільства. Вона виступає потужним мотиваційним чинником національно-визвольних процесів, що дає змогу визначити стратегічні цілі та вектори суспільного розвитку.

Національна ідея – це духовне серце нації, її внутрішня сила й сенс існування. Вона об'єднує минуле, сучасне й майбутнє, формує почуття гідності, свободи та єдності народу. Національна ідея є не статичним ментальним конструктом, а динамічним проявом етнічної свідомості, який постійно трансформується та адаптується до нових соціо-

культурних умов. Вона допомагає народові не лише зберегти минуле, а й творити майбутнє – шукати своє місце в житті, не втрачаючи своєї ідентичності. Для України національна ідея – це не лише символ, а реальна сила, що підтримує у боротьбі за свободу, мову, державність. Вона є моральним щитом і джерелом натхнення, яке дає нації здатність вистояти та перемагати.

Національна ідея становить смислове ядро етнічної самосвідомості, що забезпечує єдність етносу. Завдяки спільним ціннісно-смисловим орієнтирам формується високий рівень психологічної стійкості етносу, що слугує запорукою ефективного спротиву під час екзистенційних криз.

У традиційній духовній культурі українців «серце» посідає одне з ключових символічних місць. До теми «серця» зверталися Т. Шевченко, П. Куліш, М. Гоголь, які у своїх творах сприяли зміцненню моральної культури українського народу. І сьогодні кордоцентрична традиція, представлена окремими філософськими розмислами сучасних науковців продовжує своє існування та демонструє міцну силу духу, любові, відданості нашого народу до своєї країни [11].

Кордоцентризм породжує особливий тип індивідуалізму. Оскільки кожен має своє унікальне «серце», українці цінують особисту свободу та внутрішню незалежність [12].

У структурі української національної ідеї психологічною домінантою виступає не завойовницька чи гегемоністська парадигма, а архетипи автономії особистості та кордоцентричного світосприйняття. Феномени взаємодопомоги, волонтерства та суспільної самоорганізації детерміновані ціннісними орієнтаціями, емпатією та покликом серця, а не прагматичним політичним розрахунком.

У кризові періоди державотворення вирішальну роль у збереженні нації відіграють ціннісні орієнтири, патріотична свідомість та громадянська активність.

Національна ідея виступає духовним стрижнем колективної свідомості та смисловим ядром етнічної ідентичності. Вона інтегрує суспільство під час історичних викликів, виконуючи захисну функцію: оберігає ментальну автентичність групи та підтримує психологічну готовність до національно-визвольної боротьби.

Базисом української національної ідеї є збереження етнокультурної ідентичності, розвиток державної мови та забезпечення суверенітету України. Сила українців у єдності й нескореності. Незважаючи на складні історичні періоди, виклики та втрати, український народ зберіг свою самобутність завдяки тому, що в національній ментальності завжди домінували жага до волі та прагнення до незалежності.

У вимірі етнопсихологічного аналізу сучасна українська національна ідея становить ядро етнічної самосвідомості. Вона інтегрує прагнення до активного ментального спротиву російській агресії, зміцнення інституту державності та посилення етноконсолідації.

Нині українська національна ідея виявляється у ментальному відмежуванні від російського інформаційного, політичного та культурного простору. Провідними маркерами цього процесу є глибоке осмислення власної історичної суб'єктності та інтеграція у європейський цивілізаційний простір.

Відтак, національна ідея у її перспективному вимірі позбавлена абсолютної статичності. Відповідно до суттєвих змін зовнішнього контексту вона модифікує свої актуальні пріоритети, проте її фундаментальна основа залишається константною.

Підґрунтям української національної ідеї є усвідомлення нацією себе творцем власного майбутнього. При цьому, її дієвою екзистенційною основою виступає кордоцентризм як спосіб осягнення дійсності «серцем», де воно виступає центром духовного, морального та інтелектуального життя людини. У сучасному дискурсі кордоцентризм актуалізується через високий рівень суспільної солідарності та готовності громадян до самопожертви в екзистенційних кризах, коли ціннісно-емоційні імперативи переважають над інстинктом самозбереження. Емоційна складова робить українців згуртованими у критичні моменти історії.

Психологічний синтез волелюбності та кордоцентризму визначає архітектуру етнічної самосвідомості, забезпечуючи її резильєнтність, збереження ідентичності та культурне самовідновлення.

Отже, у процесах націєтворення та еволюції національної свідомості визначальним чинником виступає національна ідея як цілісна система уявлень етносу про свою ідентичність, геополітичне місце у світі, вектор розвитку та міжкультурну взаємодію.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє сформулювати такі наукові висновки:

1. Базисом української національної ідеї є гармонійний синтез внутрішньої духовної глибини (кордоцентризму) та прагнення до зовнішньої свободи (волелюбства). Зазначений ціннісний баланс детермінує високий рівень соціокультурної та психологічної стійкості (резильєнтності) українського суспільства в умовах екзистенційних криз та історичних випробувань.

2. В етнопсихологічному вимірі національна ідея виступає потужним чинником формування та зміцнення національної ідентичності. Вона інтегрує суспільство навколо спільних ціннісно-смислових орієнтирів, колективної історичної пам'яті, етнокультурних констант та стратегічного бачення спільного майбутнього.

3. Обґрунтовано, що актуалізація етнопсихологічних детермінант (волелюбності та кордоцентризму) у структурі національної ідеї є базовим механізмом психологічного самовідновлення етносу, який забезпечує збереження його соціокультурної суб'єктності в умовах глобалізаційних викликів.

Перспективу подальших розробок вбачаємо у дослідженні трансформації архетипів волелюбності та кордоцентризму в етнічній свідомості українців в умовах повномасштабної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акименко О. О., Данілов О. М. Національна ідея України: соціально-психологічний аспект. *Вісник Луганського національного університету імені Тарас Шевченка. Серія: Психологія.* 2015. № 7 (296), С. 6-14.

2. Ковальчук Н. Д., Овсянкіна Л. А. Українська національна ідея на вирішальних етапах розвитку українського суспільства. *Освітній дискурс: збірник наукових праць* №32 (4), 2021. С. 7-18. DOI 10.33930/ed.2019.5007.32(4)-1.

3. Андріеті А. В. Етнопсихологія : навч. посіб. Київ : НА СБУ, 2021. 188 с.

4. Бичковяк О. В. Основні архетипи українського менталітету та їх вплив на реалії сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки.* Том 31 (70), № 2.2020. С. 80-84. doi: /https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/2.14.

5. Філіна Т. В. Архетипи козацької доби як основа української ментальності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2026. № 1. С. 66–71. DOI 10.32461/2226-3209.1.2026.356229.

6. Гай-Нижник П. П. Українська національна ідея: соборні чинники та визначальні засади https://galychyna.if.ua/article/ukrayinska-natsionalna-ideya-soborni-chinniki-ta-viznachalni-zasadi/ (дата звернення 24.07.2026 року).

7. Пірен М. І. Етнопсихологія: підруч. Київ : Університет «Україна», 2011. 526 с.

8. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1 : Поезія 1837-1847. С. 348.

9. Кононенко П. П. Свою Україну любіть. Київ : Твім інтер, 1996. 30 с.

10. Лук'яненко Л. Г. Національна ідея та національна воля. Київ, 2006. 288 с.

11. Новіков Б. В., Богачев Р. М., Руденко Т. П, Костроміна Г. І. Кордоцентризм як духовна традиція української філософії. *Вісник Львівського університету. Серія філософ.-політол. студії.* 2024. Випуск 54, С. 83-90. DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.10

12. Андріеті А. В. Кордоцентричний етнотип українця. *Теорія і практика сучасної науки та освіти: матер. XVIII Міжнародної наук.-практ*. конф. Львів: Львівський науковий форум, 2026. С. 25-27.

Дата першого надходження статті до видання: 12.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.11.2026